

Meer dan een veilige plek over kastelen in Gelderland

Lesbrief
Hernen

Meer dan een veilige plek
Over kastelen in Gelderland

Hernen

Inhoud

<i>Inleiding</i>	6
<i>Les 1 Introductie ‘Meer dan een veilige plek’</i>	8
<i>Les 2 Bezoek aan Hernen</i>	13
<i>Les 3 De toekomst van het kasteel</i>	15
<i>bijlage Achtergrondinformatie</i>	19

Inleiding

Doelgroep

Dit project is bestemd voor leerlingen van groep 5 en 6 van het basisonderwijs.

Doel

- Leerlingen krijgen inzicht in de rol van het kasteel binnen zijn omgeving door de tijd: waarom staat het kasteel op deze plek?
- Leerlingen krijgen inzicht in de rol van het kasteel binnen zijn omgeving in het heden en denken na over deze rol in de toekomst.

Kerdoelen

Binnen dit project staat de erfgoedkant van omgevingsonderwijs centraal: de leerlingen leren in, van en over hun eigen leefomgeving. Het project richt zich op het kasteel in de buurt van de school. Een bezoek aan het kasteel is een essentieel onderdeel van het project.

Omgevingsonderwijs raakt aan diverse kerndoelen. In het project komen verschillende kerndoelen in meer of mindere mate aan bod. De belangrijkste kerndoelen die aan de orde komen zijn:

Oriëntatie op jezelf en de wereld, domein natuur en techniek

Kerdoel 40 De leerlingen leren in de eigen omgeving veel voorkomende planten en dieren onderscheiden en benoemen en leren hoe ze functioneren in hun leefomgeving.

Oriëntatie op jezelf en de wereld, domein ruimte

Kerdoel 50 De leerlingen leren omgaan met kaart en atlas, beheersen de basistopografie van Nederland, Europa en de rest van de wereld en ontwikkelen een eigentijds geografisch wereldbeeld.

Oriëntatie op jezelf en de wereld, domein tijd

Kerdoel 51 De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.

Kunstzinnige oriëntatie

Kerdoel 56 De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van het cultureel erfgoed.

Tijdvakken en canonvensters

Het project geeft lokaal invulling aan één of meerdere tijdvakken en canonvensters. Hierdoor sluit het project aan bij bestaande lesmethoden en kan het een plek vinden binnen het curriculum.

Voor geschiedenismethoden zijn, zowel voor het basis- als voortgezet onderwijs, de 'tien tijdvakken van de commissie de Rooy' belangrijk. Dit project sluit aan op het [tijdvak Steden en Staten \(1000-1500\)](#).

De culturele canon is het geheel van belangrijke personen, teksten, kunstwerken, voorwerpen, verschijnselen en processen die samen laten zien hoe Nederland zich ontwikkeld heeft tot het land waarin we nu leven. De kernperiode van kasteel Hernen sluit aan op het [canonvenster Karel V](#).

Didactisch principe

Om de inhoud van het project beter bij de leerlingen te laten beklijven, is gekozen voor een activerende didactiek. Van de leerlingen wordt verwacht dat zij zelf actief deelnemen. Op kasteel Hernen en het omliggende parkbos krijgen de leerlingen daarom geen rondleiding. De leerlingen werken in groepjes aan enkele opdrachten. Op bijna alle vragen is een antwoord te formuleren door samen goed te kijken, na te denken, te argumenteren en discussiëren.

Opbouw

- Les 1**   introductie middels een film en presentatie
- Les 2**   bezoek aan het kasteel en zijn omgeving
- Les 3**   plan voor de toekomst van het kasteel en zijn omgeving

Les 1 Introductie 'Meer dan een veilige plek'

Kastelen staan niet zomaar ergens. Een bouwheer dacht goed na over de plek waar hij zijn kasteel bouwde. In de middeleeuwen was een strategische plek een geschikte plek.

Daarnaast was een kasteel zelfvoorzienend. Alles wat een kasteelheer nodig had, moest in de omgeving van het kasteel aanwezig zijn. Daarom hoort bij een kasteel altijd een landgoed: een groot stuk grond met nuttige elementen die voedsel of inkomsten opleverden.

Een geschikte plek voor een kasteel had alles te bieden wat een kasteelheer nodig had: een strategische ligging, voedsel en inkomsten.

Na de middeleeuwen nam de defensieve functie van kastelen af. Het kasteel en de omgeving van het kasteel veranderden. In en om het kasteel werden sier en comfort belangrijker.

Zonder geschikte omgeving kan een kasteel niet bestaan. In dit project kijken we daarom zowel naar het kasteel als naar de plek waar het kasteel staat.

Doel

- Leerlingen maken kennis met het onderwerp van het project: kastelen en hun omgeving.
- Leerlingen weten dat de functie, het exterieur en interieur van kastelen in de loop van de tijd veranderd zijn.
- Leerlingen zien dat het kasteel onderdeel uitmaakt van een heerlijkheid en dat zich binnen de heerlijkheid allerlei nuts- en sierelementen bevinden.
- Leerlingen zijn voorbereid op het bezoek aan kasteel Hernen.

Werkwijze

Klassikaal

Duur

60 minuten

Nodig

- de presentatie 'Meer dan een veilige plek' op <https://assets.glk.nl/presentatie/hernen/index.html>
- apparatuur om de presentatie af te spelen
- bijlage 1: achtergrondinformatie

Vorbereiding

Lees de tekst uit bijlage 1 voorafgaand aan de les goed door.

Inleiding

De presentatie kunt u starten via de website van Geldersch Landschap & Kasteelen <https://assets.glk.nl/presentatie/hernen/index.html>. U scrollt naar 'Download een lespakket' en klik vervolgens op 'Start hier de presentatie op het Digibord in de klas'. Test of de presentatie werkt door op 'volgende dia' rechts boven in uw scherm te klikken. Als dit werkt, kunt u met de pijl links boven in uw beeld terug naar de eerste dia. Start de presentatie niet? Sluit hem dan weer af. Klik met de rechtermuisknop op het icoon starhernen.html. Klik op 'openen met' en kies 'internet explorer'. Druk op F11 voor volledig scherm. Op de **titeldia (dia 1)** volgt de **dia 2** met de film 'Meer dan een veilige plek'. Staat het geluid aan? Klik met de muis op start.

Laat de film aan de leerlingen zien. Bespreek na afloop met de leerlingen wat ze hebben gezien. Op de volgende vier dia's staan de vier hoofdlijnen van de film genoemd. Bespreek deze met behulp van onderstaande vragen.

Klik op 'volgende dia' rechts boven - Eerste hoofdlijn - dia 3

In een middeleeuws kasteel moest je veilig zijn. Een middeleeuws kasteel is daarom een stevig gebouw met dikke muren, weinig ramen en omringd door een diepe gracht.

Vraag: Waarom was het zo belangrijk om veilig te zijn in een middeleeuws kasteel?

De middeleeuwen waren een gevaarlijke tijd. De ridder bouwde een kasteel waar de boeren uit de omgeving naartoe konden als gevaar dreigde. Daarom moest het kasteel veilig zijn.

Klik op 'volgende dia' - Tweede hoofdlijn - dia 4

Later werd veiligheid minder belangrijk. Een kasteel moest vooral aangenaam zijn, een gebouw waarin je prettig kon wonen.

Vraag: Wat deed de kasteelheer om van het kasteel een aangenaam huis te maken?

Men maakte meer en grotere ramen in het kasteel, het kasteel werd gemeubileerd met meer aangename meubels, er werden versieringen aangebracht aan de buitenkant en binnenkant van het kasteel waardoor het kasteel er mooier uitzag.

Klik op 'volgende dia' - Derde hoofdlijn - dia 5

Kastelen werden niet zomaar ergens gebouwd. Er werd goed nagedacht over de plek. Een goede plek voor een kasteel heeft een goed uitzicht en er is water in de buurt.

Vraag: Waarom is een goed uitzicht belangrijk?

Als je een goed uitzicht hebt, kun je de omgeving goed in de gaten houden. Je kunt bijvoorbeeld goed zien of een vijand in de buurt is.

Vraag: Waar had een kasteelheer water voor nodig?

Water werd gebruikt om de gracht mee te vullen. De gracht was belangrijk voor de veiligheid. Daarnaast was het water nodig om te wassen, te koken en te drinken. Waterleiding was nog niet gebruikelijk in de middeleeuwen. Dus koos men een plek waar al water was.

Klik op 'volgende dia' - Vierde hoofdlijn - dia 6

Kastelen zijn heel oud, vaak wel 600 of 700 jaar. In de loop van de tijd zijn kastelen veranderd.

Vertel de leerlingen dat er in Hernen ook een kasteel staat. De leerlingen gaan ontdekken of de uitspraken ook bij dit kasteel passen.

Klik op 'volgende dia' - Er verschijnt een foto van kasteel Hernen - dia 7

Vraag: Welk gebouw is dit?

Bespreek met de leerlingen wat ze al van kasteel Hernen weten. Wie is er al eens geweest? Wat heb je er gezien? Wie woont er? Wat gebeurt er in en bij dit kasteel?

Klik op 'volgende dia' - De plek van kasteel Hernen - dia 8

Bespreek de plattegrond met de leerlingen. Wat zie je allemaal op de plattegrond? Wat betekenen de kleuren?

Het pijltje op de plattegrond wijst naar de plek waar kasteel Hernen staat. In de film heb je gehoord dat een kasteel niet zomaar ergens werd gebouwd. De kasteelheer dacht goed na over de plek. Een goede plek was een veilige plek met uitzicht en water. Wat maakt dit nu zo'n geschikte plek voor een kasteel?

Klik op 'volgende dia' - Kasteel Hernen en het water - dia 9

Een goede plek voor een kasteel is een plek met water. Op de plattegrond is het water in de omgeving van het kasteel blauw geworden.

Vraag: Wat voor verschillende soorten water zie je in de omgeving van het kasteel?

Een gracht, een riviertje, meren of vijvers en een ven.

Vraag: Waarom moet er water in de buurt van een kasteel zijn?

Er moet water zijn om de gracht te vullen, een gracht zonder water zorgt niet voor veiligheid. Er moet water zijn om te drinken, mee te wassen en te koken. In de middeleeuwen was er bijna nergens een waterleiding. In vijvers, meren en rivieren leven vissen die je kunt eten. Over waterwegen (beken en rivieren) kun je jezelf verplaatsen. Er waren minder wegen in de middeleeuwen dan nu en over waterwegen kon je ook van alles vervoeren.

Klik op 'volgende dia' - Kasteel Hernen en de heerlijkheid - dia 10

De plek is meer dan alleen het gebouw. Bij een kasteel hoort altijd veel grond. Het landgoed of de heerlijkheid noemen we dat. De kasteelheer had veel grond nodig omdat er in de middeleeuwen veel minder winkels waren dan vandaag. De meeste winkels waren in de stad, zoals Nijmegen. Reizen duurde lang en was gevaarlijk. De kasteelheer ging zelden naar Nijmegen om boodschappen te doen. Alles wat de kasteelheer nodig had om te leven, moest daarom uit de buurt van het kasteel komen. De kasteelheer had daarom veel grond nodig waarop alles wat hij nodig had gemaakt kon worden.

Hoe groot zou de heerlijkheid op het grootst geweest zijn?

In beeld ziet u drie lijnen:

Lijn 1 rood	heel kleine heerlijkheid
Lijn 2 geel	een middelgrote heerlijkheid
Lijn 3 blauw	de heerlijkheid op z' n grootst

De leerlingen denken na over de drie opties. Bespreek de mogelijkheden en bepaal samen welke lijn de heerlijkheid in oorspronkelijke grootte aangeeft.

Klik op 'volgende dia' - Kasteel Hernen en de heerlijkheid - dia 11

De rode en gele lijn zijn verdwenen. De heerlijkheid was een tijd geleden (omstreeks 1830) zo groot als de blauwe lijn.

De heerlijkheid bestaat uit allemaal stukjes grond. Alle grond die niet blauw gekleurd is, was van andere mensen. Als de kasteelheer van Hernen deze stukken grond wilde hebben, kon hij het kopen of veroveren. Dat lukte niet altijd. Daarom bestaat de heerlijkheid uit stukjes grond. Denk maar eens aan

Monopoly: tijdens het spel kopen alle spelers straten. Als je alle straten van één stad wil bezitten, moet je onderhandelen met je tegenspeler. Soms lukt dit maar soms ook niet. Dan heb je allemaal losse stukjes zoals bijvoorbeeld een straat in Den Haag, een straat in Haarlem en een straat in Groningen. Wat deed de kasteelheer met al deze grond? Op de heerlijkheid waren boerderijen met akkers en weiden. Deze boerderijen werden verpacht aan boeren. Ze huurden de boerderij en de grond en betaalden huur en een deel van de opbrengst aan de kasteelheer. Koeien die op de heerlijkheid graasden leverden vlees en melk. Op de akkers werden gewassen verbouwd.

Klik op 'volgende dia' - Kasteel Hernen en de heerlijkheid - dia 12

Hoe groot was de heerlijkheid eigenlijk? Om een beeld te krijgen van hoe groot de heerlijkheid eigenlijk wel niet was, wordt er een vergelijking gemaakt met de bebouwde kom van Hernen en de blauwe lijn.

In het beeld staat de bebouwde kom van Hernen aangegeven met een zwarte lijn. Vergelijk beide plattegronden.

Vraag: Is de heerlijkheid zoals het vroeger was groter dan Hernen nu?

Ja, de heerlijkheid was veel groter dan het dorp Hernen.

Klik op 'volgende dia' - Kasteel Hernen en de heerlijkheid nu - dia 13

In beeld ziet u een gele lijn. Deze lijn duidt de huidige grootte van de heerlijkheid aan. De heerlijkheid is eigenlijk nog best groot. De zwarte lijn geeft de bebouwde kom van Hernen aan.

Vraag: Is de bebouwde kom van Hernen nu, groter dan de heerlijkheid van kasteel Hernen nu?

Nee, de huidige heerlijkheid is groter dan het dorp.

Klik op 'volgende dia' - Nut en sier - dia 14

De heerlijkheid is groot. De kasteelheer heeft zoveel grond nodig omdat hij leeft van de opbrengst van de grond. Wat doet de kasteelheer met al die grond? Wat zou hij verbouwen? Wat graast er op zijn velden?

Op deze dia ziet u de plattegrond van de heerlijkheid met symbolen van nuttige elementen en sierelementen die aanwezig zijn op veel heerlijkheden en landgoederen in Gelderland. Het hebben van deze onderdelen op je heerlijkheid zorgt voor inkomsten en het zorgt er voor dat je jezelf kunt onderhouden. Daarnaast waren er ook elementen op de heerlijkheid die er voor zorgden dat de heerlijkheid er fraai uitzag. Bespreek de betekenis van de symbolen. U vindt een toelichting in bijlage 1.

Wat zal op de heerlijkheid van kasteel Hernen te zien zijn? Denk samen met de leerlingen na over de elementen.

Moestuin

Oprijlaan

Duiventil

Siertuin

Boomgaard

Bos

Sierelementen

Molen

Akkers en weiden

Bijzondere bomen

Klik op 'volgende dia' - Route bezoek - dia 15

Vertel de leerlingen dat de ze zelf gaan ontdekken welke symbolen aanwezig zijn rond kasteel Hernen.
Vertel de leerlingen hoe het bezoek aan Hernen eruit zal zien.

Klik op 'volgende dia' - Op bezoek - dia 16

Deze dia is de laatste dia van de eerste les.

Les 2 Bezoek aan Hernen

Zonder geschikte omgeving kan een kasteel niet bestaan. Het bezoek begint daarom met het bekijken van de omgeving van kasteel Hernen. Allereerst bezoeken de leerlingen het omliggende parkbos bij het kasteel dat onderdeel uitmaakt van de heerlijkheid Hernen. Ten slotte wordt kasteel Hernen bezocht.

Doel

- Leerlingen bezoeken het parkbos en kasteel Hernen.
- Leerlingen zien dat bijna alles in de omgeving van het kasteel een nuts- of sierfunctie had.
- Leerlingen zien dat het kasteel in de loop van de tijd veranderd is.

Duur

Minimaal 2 uur waarvan:

- 15 minuten inleiding
- 45 minuten het parkbos
- 45 minuten kasteel Hernen
- 10 minuten pauze
- 5 minuten aankomen en vertrekken

Nodig

Benodigheden worden ter plaatse door Geldersch Landschap & Kasteelen verzorgd.

Vorbereiding

Om de activiteiten ter plaatse zo snel mogelijk van start te kunnen laten gaan, vragen we u de klas voorafgaand aan het bezoek op te delen in groepjes van vier of vijf leerlingen.

Begeleiding

Zorg voor voldoende begeleiders: één begeleider per vijf leerlingen.

Inleiding

Tijdens het bezoek worden achtereenvolgens twee locaties bezocht:

- Parkbos rondom het kasteel
- Kasteel Hernen

Op de twee locaties vindt een activiteit plaats. De leerlingen worden ontvangen door twee vrijwilligers van Geldersch Landschap en Kasteelen. Deze vrijwilligers leiden het bezoek in en voeren het project uit in en om Kasteel Hernen. Hieronder wordt per locatie beschreven welke activiteit er plaatsvindt.

Activiteit in het omliggende parkbos

Na een korte introductie spelen de leerlingen in groepjes een spel in het bos naast het kasteel. Ieder groepje leerlingen krijgt een opdracht die ze binnen een bepaalde tijd uit moet voeren. Met het antwoord keren ze terug naar een centraal punt. Daar wordt het antwoord door de vrijwilligers van Geldersch Landschap en Kasteelen gecontroleerd en krijgt het groepje een nieuwe opdracht. Ieder groepje leerlingen maakt vijf opdrachten. De opdrachten gaan over de relatie tussen het bos, de vijvers, de kasteeltuin en kasteel Hernen.

Activiteit bij kasteel Hernen

Bij het kasteel spelen de groepjes een soortgelijk spel als in het bos. Ieder groepje krijgt een kaart met een opdracht die binnen een bepaalde tijd uitgevoerd moet worden. Bij het kasteel zal ieder groepje ongeveer vier opdrachten uit kunnen voeren. De opdrachten zijn verdeeld over drie categorieën die overeenkomen met de hoofdlijnen uit de film:

- Veiligheid
- Wonen en bouwen (veranderingen)
- Goede plek

Extra: Natuur- en milieueducatie

Binnen dit project ligt de nadruk op de cultuurhistorische aspecten van de heerlijkheid. Indien u tijdens het bezoek meer aandacht wilt besteden aan natuur en milieu kunt u het bezoek uitbreiden. U kunt hierbij onder andere denken aan een rondleiding door het bos met de boswachter, activiteiten rondom de vijvers zoals testen van waterkwaliteit, onderzoeken van dieren die in het water leven enzovoorts. Indien u interesse heeft in natuur- en milieueducatieve activiteiten kunt u contact opnemen met kasteel Hernen:

Dorpstraat 40
6616 AH Hernen
T (0487) 53 19 76
E kasteelhernen@glk.nl

Les 3 De toekomst van het kasteel

Vroeger had de kasteelheer de heerlijkheid nodig om te kunnen overleven. Alles op de heerlijkheid had een functie voor het kasteel. De heerlijkheid was zelfvoorzienend en leverde voedsel en geld op. Zo lang de heerlijkheid geld oplevert kan het blijven bestaan. Dat was niet alleen vroeger zo. Vandaag moeten een landgoed en een kasteel ook geld opleveren om te kunnen blijven bestaan. Geld verdienen gebeurt op veel verschillende manieren. Kunnen de leerlingen een plan bedenken om geld te verdienen met het kasteel?

Doel

- Leerlingen bedenken een plan voor de toekomst van het kasteel waarbij een (nieuwe) nutsfunctie een belangrijke factor is.

Werkwijze

Inleiding

klassikaal

Kern

in groepjes

Duur

60 minuten

Nodig

- presentatie 'Meer dan een veilige plek' <https://assets.glk.nl/presentatie/hernen/index.html>
- apparatuur om de presentatie af te spelen
- knutselmateriaal zoals potloden, stiften, gekleurd papier, schaar, lijm, enzovoort

Inleiding

Kom terug op het bezoek aan kasteel Hernen. Bespreek klassikaal wat de leerlingen hebben gezien tijdens het bezoek. Wat is ze bijgebleven, wat vonden ze bijzonder? Wat hebben ze gezien wat ze niet hadden verwacht? Wat heeft ze verbaasd?

Start de presentatie en ga naar dia 17. Op deze dia ziet u de eerste uitspraak uit les 1.

De uitspraken zijn de hoofdlijnen van de film. Bespreek per uitspraak of het klopt met dat wat ze hebben geleerd over kasteel Hernen.

In een middeleeuws kasteel moest je veilig zijn. Een middeleeuws kasteel is daarom een stevig gebouw met dikke muren, weinig ramen en omringd door een diepe gracht.

Vraag: Heeft kasteel Hernen dikke muren? Heeft het kasteel een gracht? Heeft het kasteel veel of weinig ramen? Hoe was dat in de tijd dat het kasteel werd gebouwd?

Klik voor de tweede stelling op 'volgende dia' - dia 18

Later werd veiligheid minder belangrijk. Een kasteel moest vooral aangenaam zijn, een gebouw waarin je prettig kon wonen.

Vraag: Wat is er aan het kasteel veranderd om er een aangenaam gebouw van te maken?

- Het kasteel werd steeds groter gemaakt om meer woonruimte te krijgen
- Er kwamen steeds meer ramen in het kasteel om de ruimtes lichter te maken
- De weergang en torens kregen daken om de ruimtes aangenamer te maken

Klik op 'volgende dia' - dia 19

Kastelen werden niet zomaar ergens gebouwd. Er werd goed nagedacht over de plek. Een goede plek voor een kasteel heeft een goed uitzicht en er is water in de buurt.

Vraag: Is er water in de buurt van het kasteel? Waar gebruikte de kasteelheer het water voor?

- De gracht werd gebruikt om het kasteel te verdedigen.
- De visvijvers werden gebruikt om vis in te kweken.
- De waterput werd gebruikt om water uit te halen waarmee gewassen en gekookt werd.
- Het ven leverde mooi schoon water, dat bijvoorbeeld werd gebruikt voor de bakkerij naast de molen.

Klik op 'volgende dia' - dia 20

Kastelen zijn heel oud, vaak wel 600 of 700 jaar. In de loop van de tijd zijn kastelen veranderd.

Vraag: Is kasteel Hernen in de afgelopen 600 jaar veel veranderd? Wat is er zoal veranderd aan het kasteel?

Zaken die veranderd zijn:

- De gracht is gedempt omdat verdedigen niet langer belangrijk was.
- De donjon is ingestort en niet opnieuw opgebouwd omdat verdedigen niet langer belangrijk was.
- Er zijn meer ramen gekomen om het kasteel aangenamer te maken (meer licht).
- Er zijn stukken aangebouwd om meer woonruimte te krijgen.

Klik op 'volgende dia' - dia 21 met de kaart van de heerlijkheid met de symbolen

Besprek per symbool of de leerlingen dit op de heerlijkheid hebben gezien, wat de functie is voor de heerlijkheid en waar het ligt op de plattegrond. Als u op het symbool klikt verschijnt er een lijn naar de juiste plek in de plattegrond. Wanneer een element niet aanwezig is, verschijnt een rood kruis door dit element.

Moestuin
aanwezig

Oprijlaan
aanwezig

Duiventil
aanwezig

Siertuin
niet aanwezig

Boomgaard
niet aanwezig

Bos
aanwezig

**Sierelementen
niet aanwezig**

**Molen
aanwezig**

**Akkers en weiden
aanwezig**

**Bijzondere bomen
aanwezig**

Toelichting

Kasteel Hernen heeft zijn middeleeuwse karakter grotendeels behouden. De meeste elementen die je bij het kasteel vindt (de moestuin, de duiventil, het bos, de molen en de akkers en weiden) stammen uit de middeleeuwen. Elementen die later aan kastelen werden toegevoegd, zijn rond kasteel Hernen niet of in beperkte mate aanwezig. Dit zijn de siertuin, sierelementen en bijzondere bomen. Een sierelement dat na de middeleeuwen is toegevoegd aan kasteel Hernen, is de oprijlaan.

In de moestuin van kasteel Hernen vind je enkele appelbomen maar de boomgaard was oorspronkelijk groter en op een andere plek. Vandaar dat we de appelbomen in de moestuin niet als boomgaard zien. Voor en naast het kasteel staan twee rode beuken en een plataan. Deze bomen zijn na de middeleeuwen

geplant, toen het kasteel zijn verdedigingsfunctie verloren had. De bomen hebben een sierfunctie en kunnen daardoor als bijzondere bomen worden gezien. Het gaat hier om slechts enkele bomen in vergelijking met de situatie op andere kastelen zoals Rosendael en Verwolde, alwaar het park vol staat met bijzondere 19de-eeuwse bomen.

Kern

Vertel aan de leerlingen dat de kasteelheer de heerlijkheid nodig had om te kunnen overleven. Alles op de heerlijkheid had een functie voor het kasteel. De heerlijkheid was zelfvoorzienend en leverde voedsel en geld op.

Zo lang de heerlijkheid geld oplevert kan het blijven bestaan. Lang geleden was dit al moeilijk. Om de heerlijkheid te kunnen onderhouden trouwde de kasteelheer niet zomaar met iemand. Hij zocht iemand uit die rijk was omdat de heerlijkheid veel geld kostte.

Vandaag is het nog steeds erg lastig om kastelen en landgoederen te onderhouden. In Nederland zijn er meer landgoederen met kastelen zoals kasteel Hernen. Iedere landgoed overleeft op een eigen manier.

Klik op 'volgende dia' voor verschillende voorbeelden van activiteiten waarmee landgoederen geld verdienen

Dia 22 - historische activiteiten

Sommige kastelen en landgoederen kun je bezoeken. De kastelen zijn musea geworden en bezoekers betalen geld om het kasteel te mogen bekijken. Museumkastelen zijn bijvoorbeeld kasteel Amersoyen, kasteel Cannenburch en kasteel Hernen.

Soms worden er evenementen georganiseerd in en om het kasteel. Zoals 'Doorwerth belegerd' waar re-enactors een belegering naspelen en bezoekers tegen betaling mogen komen kijken.

In sommige kastelen wonen mensen. Zij betalen huur om in het kasteel te mogen wonen. Er wonen bijvoorbeeld mensen in een deel van kasteel Hernen.

Deze activiteiten passen goed bij het historische verhaal van het kasteel en het landgoed.

Dia 23 - commerciële activiteiten

Sommige kastelen en landgoederen kun je huren. Je kunt er bijvoorbeeld trouwen en een feest geven zoals te zien is op de foto van kasteel Ammersoyen. Mensen die het kasteel huren moeten daar natuurlijk voor betalen. Zo verdient het kasteel geld.

Op sommige landgoederen worden markten georganiseerd zoals je ziet op de foto van de Castle Fair bij kasteel Vorden. Mensen die een kraam op zo'n markt willen zetten, moeten daarvoor betalen.

Mensen die de markt willen bezoeken betalen entree.

In sommige kastelen kun je eten en slapen. De kastelen zijn hotels en restaurants geworden. De gasten van het hotel of restaurant betalen - zo verdient het kasteel geld. Een voorbeeld is landgoed Warnsborn. Dit landgoed is vandaag een hotel en een restaurant.

Sommige kastelen zijn vandaag een kantoor. Bedrijven huren het kasteel zodat mensen er kunnen werken. Een voorbeeld van een kantoorkasteel is huis Zypendaal.

Bij deze activiteiten is de locatie belangrijk. Het kasteel en het landgoed zijn een mooi decor voor de activiteiten. Het historische verhaal dat het kasteel en het landgoed vertellen, is ondergeschikt.

Dia 24 - landgoed Duinrell en Keukenhof

Twee landgoederen die vandaag veel bezoekers trekken zijn landgoed Duinrell en landgoed Keukenhof.

Op een deel van landgoed Duinrell is vandaag een attractiepark en een camping.

Op een deel van het landgoed Keukenhof wordt ieder jaar een grote bloemententoonstelling georganiseerd. Er komen duizenden mensen naar het landgoed om de tulpen, hyacinten, narcissen enzovoorts te bewonderen. Deze activiteiten staan los van het historische verhaal van het kasteel en landgoed, maar met inkomsten blijft het kasteel in stand.

Dia 25 - kasteel Hernen

Kasteel Hernen is vandaag, net als veel kastelen in Gelderland, eigendom van de stichting Geldersch Landschap & Kasteelen. Om geld te verdienen is het kasteel opengesteld: mensen mogen het tegen betaling komen bekijken.

Verder wordt het kasteel verhuurd aan de Bredius Stichting. Ook kan er op het kasteel getrouwd worden en vergaderd. Het hout van de bomen uit het Hernense bos wordt gebruikt om bankjes, paaltjes enzovoorts van te maken. Een deel van het hout wordt verkocht.

Met al deze inkomsten kan het kasteel onderhouden worden en kan het kasteel blijven bestaan.

In en om het kasteel vinden allerlei evenementen plaats. Op al deze manieren wordt geld verdiend om het kasteel en de heerlijkheid te kunnen bewaren voor de toekomst.

Opdracht

Stel dat kasteel Hernen van de leerlingen zou zijn. Wat zouden zij doen om kasteel Hernen te bewaren voor de toekomst? De leerlingen bedenken in tweetallen een plan voor de toekomst van kasteel Hernen. Het mag lijken op de huidige situatie maar het mag ook iets totaal anders zijn. De leerlingen omschrijven hun plan of tekenen het uit op een A3 papier. Als iedereen klaar is wordt het plan gepresenteerd aan de rest van de klas.

Afsluiting

De leerlingen presenteren hun plannen aan elkaar. Ze leggen daarbij uit op welke manier het landgoed en het kasteel nuttig zijn of geld opleveren.

Bijlage Achtergrondinformatie

Kastelen en huizen

In dit project staan de opengestelde kastelen en huizen van Geldersch Landschap & Kasteelen centraal. In dit project maken we onderscheid tussen kastelen en huizen. Een kasteel is een van oorsprong middeleeuwse versterkte woning. Een huis is een na de middeleeuwen gebouwde woning.

Het kasteel en zijn omgeving

Een kasteel beperkt zich niet tot de vier muren met een dak. De omgeving speelt een belangrijke rol. In de omgeving van het kasteel vind je namelijk nuttige elementen die het mogelijk maakten het kasteel te bewonen. Deze nuttige elementen leverden voedsel of inkomsten op.

Sommige nuttige elementen zoals de moestuin, bevonden zich rondom het kasteel of het huis. Maar, om alle nuttige elementen een plek te geven, bezat de kasteelheer veel grond in de omgeving. Al deze grond rekenen we tot de omgeving van het kasteel.

In dit project staan drie aspecten van kastelen centraal:

- de functie van kastelen
- de plek van kastelen
- veranderingen in de loop van de tijd

Deze drie aspecten worden in deze bijlage toegelicht.

De functie van kastelen

Gedurende de middeleeuwen (500-1500 n. Chr.) werden kastelen gebouwd met een praktisch doel: in het kasteel moest je veilig zijn. Middeleeuwse kastelen zijn daarom stevige gebouwen met dikke muren, weinig ramen en omringd door een diepe gracht. Middeleeuwse kastelen waren erg veilig maar tegelijkertijd weinig comfortabel.

In huizen die na de middeleeuwen werden gebouwd, wilde men vooral aangenaam wonen. Het huis was niet langer een verdedigingswerk, zoals een kasteel.

De plek van kastelen

Kastelen en huizen werden niet zomaar ergens gebouwd. Voordat aan de bouw werd begonnen, dacht men goed na over de plek.

In de middeleeuwen was veiligheid het meest belangrijke kenmerk van kastelen. Een van de manieren om een veilig kasteel te bouwen was het kiezen van een plek die veiligheid bood. Een veilige plek is een plek vanwaar je de omgeving goed kunt zien. Vanuit het kasteel kon men de vijand van ver aan zien komen.

Daarnaast was het belangrijk dat er water was op de plek. Het water moest de gracht rond het kasteel vullen. Een gracht vol water vergroot de veiligheid van het kasteel.

Een middeleeuws kasteel staat dus altijd op een plek die hoog genoeg is om de omgeving goed in de gaten te kunnen houden en tegelijkertijd laag genoeg is om water in de gracht te hebben.

De huizen die na de middeleeuwen werden gebouwd, hadden niet langer een verdedigingsfunctie. In het geval van een huis was het niet noodzakelijk dat je de omgeving goed in de gaten kon houden. Bij het kiezen van een plek voor het huis hoefde men daar geen rekening mee te houden. Net als bij kastelen zie je bij huizen bijna altijd water. Dit water heeft niet langer een verdedigingsfunctie, het is voor de sier.

Water werd niet alleen gebruikt om de gracht mee te vullen. Het water in de buurt van het kasteel was om andere redenen van belang. Net als vandaag had men vroeger water nodig om bijvoorbeeld te wassen, te koken en te drinken. Waterleiding was nog niet gebruikelijk in die tijd. Dus koos men een plek waar al water was.

Op een goede plek was je veilig (in het geval van kastelen) en was water aanwezig. Dat was echter niet alles. Een goede plek had meer eigenschappen. In de tijd dat kastelen en huizen werden gebouwd, waren de bewoners grotendeels op zichzelf aangewezen. Er waren geen auto's waarmee je naar supermarkten kon rijden. Er was geen bouwmarkt waar je een kant-en-klaar hekwerk kon kopen. Er was geen centrale verwarming om de kamers warm te stoken. Een kasteelheer moest er daarom voor zorgen dat alle (dagelijkse) behoeften in de directe omgeving van het kasteel aanwezig waren. Een goede plek voor een kasteel of huis was een plek waar je deze behoeften voor handen had.

Dit verklaart de titel van het project: 'Meer dan een veilige plek'. Een goede plek voor een kasteel was behalve een veilige plek een plek waar je allerlei dagelijkse behoeften voor handen had. In de omgeving van een kasteel of een huis vind je daarom altijd allerlei nuttige elementen.

Veranderingen

Het exterieur en interieur van de middeleeuwse kastelen zijn in de loop van de tijd veranderd. Onder andere omdat de kastelen weinig comfortabel waren. Na de middeleeuwen was het bieden van veiligheid niet langer de belangrijkste functie van het kasteel. De bewoners wilden graag prettig in het kasteel kunnen wonen. Bovendien moest iedereen kunnen zien dat er een rijke en machtige familie woonde.

Veel middeleeuwse kastelen werden daarom flink verbouwd. Er kwamen grote ramen in de dikke muren, de interieurs werden aangepast aan de moderne gemakken en rondom het kasteel verschenen borders met bloemen en vijvers met fonteinen. Dergelijke elementen in de omgeving van het kasteel noemen we sierelementen.

Nuts- en sierelementen

Op veel landgoederen vind je ongeveer dezelfde nuts- en sierelementen. Hieronder worden deze elementen toegelicht. Tijdens het bezoek aan Kasteel Hernen kijken de leerlingen of ze deze elementen wel of niet terugzien op het landgoed.

Nutselementen

Dit symbool staat voor de moestuin. In een moestuin werden allerlei groenten en kruiden gekweekt. De moestuin bevond zich altijd dicht bij het kasteel omdat groenten en kruiden dagelijks nodig waren.

Dit symbool staat voor de boomgaard. In de boomgaard groeiden appels en peren die door de kasteelbewoners werden genuttigd.

Dit symbool staat voor het bos. In het bos werden bomen gekweekt. Het hout dat de bomen opleverden werd onder andere gebruikt als brandhout of bouw materiaal.

Dit symbool staat voor akkers en weiden. In weilanden kon allerlei vee zoals koeien, schapen en geiten grazen. Het vee werd vervolgens gebruikt voor melk, vlees, wol en dergelijke. Op de akkers werden gewassen geteeld.

Dit symbool staat voor de molen. In de molen werden allerlei zaken gemalen. Korenmolens in de buurt van een kasteel zijn doorgaans dwangmolens: mensen uit de omgeving werden gedwongen hier hun graan te malen. Op die manier kon de heer een deel van het graan als belasting innen.

Sierelementen

Dit symbool staat voor de oprijlaan. De oprijlaan leidt van de openbare weg naar het kasteel. De laan is na de Middeleeuwen aangelegd om de toegang tot het kasteel te verfraaien. De bomen staan in een lange rij naast elkaar. Je blik valt daardoor op het midden van de laan, zodat je het kasteel goed kunt zien.

Dit symbool staat voor de siertuin. Na de middeleeuwen werd het kasteel verbouwd tot een huis waarin je aangenaam kon wonen. Bij een aangenaam huis hoort een tuin waarin je in je vrije tijd kunt zijn. In een siertuin is het belangrijk dat het er mooi uitziet, dat er bloemen groeien, dat je er kunt wandelen of zitten. Een nut heeft de siertuin (meestal) niet.

Dit symbool staat voor bijzondere bomen. Na de middeleeuwen werden bijzondere bomen geplant om het landgoed te verfraaien. De bijzondere bomen werden niet geplant voor het hout maar omdat ze mooi zijn. Bijzondere bomen zijn bijvoorbeeld de Ginkgo Biloba, de rode beuk, de ceder en de rododendron.

Dit symbool staat voor beelden, fonteinen en andere sierlijke elementen. Na de middeleeuwen werd het kasteel verbouwd tot een huis waarin je aangenaam kon wonen. De omgeving van het kasteel werd eveneens veranderd. Rondom het kasteel verschenen zaken die ervoor zorgden dat het er mooi uitzag zoals fonteinen en waterelementen.

Nut en sier

Dit symbool staat voor de duiventil. In de duiventil werden duiven gehouden. De duiven waren nuttig. Ze leverden vlees, eieren en mest voor op het land. Bovendien konden de duiven gebruikt worden om post te versturen. De duiventil had eveneens een sierfunctie: vroeger mocht niet iedereen duiven houden. Alleen mensen van adel of mensen met veel geld (en grond) konden het recht om duiven te houden krijgen. Met een duiventil of duiventoren laat je zien dat je rijk of van adel bent.

Colofon

Ontwikkeling en samenstelling

Janneke Bonekamp

Marieke Knuijt

Alette Barendse

Kaartmateriaal

© Geldersch Landschap & Kasteelen

© Dienst Kadaster en Openbare registers, Apeldoorn

Redactie

Ben Bregman

Jorien Jas

Geldersch Landschap & Kasteelen

Postbus 7005

6801 AH Arnhem

tel. 026 - 355 25 55

fax 026 - 445 20 80

info@glk.nl

www.glk.nl

© 2011 EDU-ART/Geldersch Landschap & Kasteelen

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

